

GÖTEBORGS UNIVERSITET

AKTUELLA FRÅGOR I OMVÄRLDEN

En sammanställning från omvärldsbevakningen

Magnus Gunnarsson & Katarina Borne
Avdelningen för analys och utvärdering

Rapport 2011:02

Diarienummer: S 2011/107

RAPPORT

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Avdelningen för analys och utvärdering
Box 100, 405 30 Göteborg

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
Läsanvisning	4
Internationalisering	4
Internationaliserad marknad och konkurrens	4
Sammanslagningar	6
Rankingar	6
Ekonomisk press	7
Minskade resurser i den ekonomiska krisens spår	7
Avgifter	8
Konst, humaniora och samhällsvetenskap under press	8
Ökad autonomi samt styrning med indikatorer	9
Omorganisationer och forskningsutvärderingar vid lärosätena	11
Fundraising och privata donationer	11
Den regionala utvecklingen	12
Akademisk frihet	13
Digitala medier	15

Sammanfattning

Universitet i mer eller mindre hela världen strävar mot ökad internationalisering, i form av inresande utbytesstudenter och freemovers, rekrytering av utländska lärare och forskare, forskningssamarbeten över nationsgränser, och utlandscampus. Många universitet i framförallt den anglo-saxiska världen ser detta som en avsevärd marknadstillväxt, och positionerar sig för att kapa ytterligare andelar. Den ökade konkurrensen om studenter, forskare och externa medel leder också till lärosätessammanslagningar.

Den ekonomiska krisen i västvärlden har lett till minskade inhemska intäkter för högskolesektorn i många länder, vilket har lett till ökad fokus på internationell studentrekrytering, men även till höjda eller införda studieavgifter. I vissa länder, som Frankrike och Tyskland, har regeringarna dock medvetet valt att skydda forskning och högre utbildning från nedskärningar.

I Sverige fortsätter trenden mot ökad autonomi i kombination med mål- och resultatstyrning för universitet och högskolor. Högskoleverkets nya utvärderingar av utbildningar ska ligga till grund för medelstilldelning, och den nuvarande indikatorbaserade tilldelningen av forskningsanslag är på väg att utökas. Parallellt med detta, och möjligen som en konsekvens av det, har forskningsutvärderingar genomförts vid flera svenska lärosäten. Man ser också ett ökat fokus på interna kvalitetssystem i sektorn.

Det vikande studentunderlaget, Högskoleverkets prövande och inkallande av examenstillstånd, samt regeringens koncentration av resurser till universiteten har lett till att många mindre lärosäten står inför svåra ekonomiska utmaningar de närmsta åren. Sannolikheten är hög att täta samarbeten och även regelrätta sammanslagningar kommer att ske. Detta gäller inte minst inom Västra Götalandsregionen.

Utanför det ovan beskrivna klustret av trender i universitets- och högskolesektorn finns flera andra mer fristående trender, som oftast får mindre uppmärksamhet. I många länder pågår en kontinuerlig diskussion om akademisk frihet, vilket tar sig olika uttryck beroende på hur hotbilden ser ut. En annan trend är att särskilt amerikanska universitet experimenterar med digitala medier för att hitta effektivare och mer verkningsfulla utbildningsformer.

Inledning

Avdelningen för analys och utvärdering (A&U) har omvärldsbevakning som ett av sina uppdrag. I denna rapport beskrivs de teman och frågeställningar i omvärlden som A&U uppfattar som mest aktuella för Göteborgs universitet. För många läsare kommer den största delen av innehållet att vara bekant, och värdet av rapporten ligger då kanske främst i att den ger tillfälle till reflektion över det sammanhang som universitetet befinner sig i. För A&U:s del utgör rapporten också ett slags bokslut över (läs)årets omvärldsbevakning, och en referenspunkt för det fortsatta arbetet.

Läsanvisning

De fotnoter som generöst finns strödda nedan länkar allmänhet till webbsidor där mer information står att läsa om det som påstås i texten. Den intresserade läsaren uppmanas att klicka på dessa länkar.

Internationalisering

Internationaliserad marknad och konkurrens

I många länder genomgår sektorn för högre utbildning och forskning en förändring som innebär att man i högre grad jämförs med motsvarande sektor i andra länder. I länder som sedan tidigare har en internationaliserad och väl utbyggd konkurrenskraftig sektor (t.ex. Australien, Danmark, Finland, Kanada, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien och Sverige) består förändringen av att konkurrensen om pengar, studenter och forskare ökar, både nationellt och internationellt. I länder som antingen haft en mer inåtvänd sektor eller vars sektor inte anses vara tillräckligt stor eller internationellt konkurrenskraftig (t.ex. Frankrike, Grekland, Indien, Italien, Nigeria, Ryssland, Turkiet och Ukraina) består förändringen av att systemen för högre utbildning och forskning expanderar och stöps om för att nå internationell nivå. I flera fall innebär detta också att den anglosaxiska modellen sprids, dvs. man går mot ett system med tämligen självständiga universitet som sysslar med både utbildning och forskning och där (forsknings-)resurser koncentreras till vissa lärosäten i syfte att lyfta dessa till internationell toppnivå. Utvecklingen ser olika ut i olika länder beroende på vilken situation länderna kommer ifrån. I det följande beskrivs kortfattat utvecklingen i några länder.

I *Frankrike* pågår en tämligen radikal omstöpning av systemet för högre utbildning och forskning i riktning mot den anglosaxiska modellen. Den stora klyftan mellan å ena sidan elitiskolor (*grandes écoles*) med mycket tuffa intagningsprov och å andra sidan universitet med helt öppen antagning, ska minska. Lärosäten ges större autonomi och går också samman i större enheter (se mer om fusioneringar nedan).^{1,2,3} Det var framförallt ankomsten

¹ University World News, 2011-01-09, [FRANCE: More universities gain autonomy.](#)

² University World News, 2011-01-23, [FRANCE: City universities 'booming', says evaluation.](#)

³ University World News, 2011-07-03, [FRANCE: Degree reform to boost graduate employability.](#)

av de internationella rankinglistorna (från Shanghai Jiao Tong och QS-THE), i vilka franska lärosäten hamnade beklämmande långt ned, som skapade en övertygelse bland politiker och akademiker om att det franska systemet inte var bra nog⁴.

I *Ukraina* kämpar regeringen med att minska antalet lärosäten; det finns för närvarande över 900 universitet i landet⁵. Företrädare för en ukrainsk vetenskapsakademi talar om att man ska "använda sig av internationella erfarenheter" och sikta på 1-2 universitet per miljon invånare. Syftet är att öka universitetens kvalitet, och ett av regeringens officiella mål är att två eller tre av landets lärosäten ska höra till världen 500 bästa (förmodligen enligt någon av de stora rankinglistornas definition). Ett annat av regeringsmålen är att öka universitetens autonomi och finansiella oberoende.⁶

I *flera afrikanska länder* pågår ansträngningar för att öka kapaciteten och kvaliteten i de nationella systemen för högre utbildning. I Uganda startades i år ett universitet med syftet att erbjuda högre utbildning "av internationell kvalitet" till studenter i främst Östafrikanska unionen (Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania och Uganda). Den höga kvaliteten ska nås genom partnerskap med utländska universitet.⁷ Kenya försöker samtidigt öka kapaciteten i sitt system för högre utbildning genom att höja flera enklare lärosäten till högre nivåer inom systemet (university eller university college),⁸ och Nigeria har nyss startat sex nya federala universitet.⁹

I länder där universitetssystemen redan är internationellt konkurrenskraftiga syns en tydlig trend mot större ansträngningar för att rekrytera betalande studenter från utlandet. I *Kanada* samordnar sig lärosäten och myndigheter för att locka fler utländska studenter till kanadensiska universitet,¹⁰ och i *Australien*, där utbildning är den tredje eller fjärde största exportindustrin,^{11, 12} oroar man sig nu för vikande studentströmmar.^{11, 13, 14}

Högre utbildning får också allt tydligare drag av internationell affärsverksamhet.¹⁵ Ett exempel är att när den amerikanske presidenten besökte Indien i november 2010 tog han upp frågan om amerikanska utbildningsanordnares tillträde till den indiska marknaden, något som till de amerikanska universitetens förtret varit begränsat, och som fått dem att etablera långtgående samarbeten med indiska universitet.^{15, 16, 17}

Förutom att rekrytera utländska studenter till det egna universitetet har amerikanska och brittiska universitet även börjat öppna egna campus i utlandet.^{18, 19, 20} Vid det här laget

⁴ University World News, 2011-05-29, [FRANCE: Rankings spurred university reforms](#).

⁵ Ria Novosti, 2011-01-30, [Ukraine needs fewer universities – education minister](#).

⁶ University World News, 2011-04-03, [UKRAINE: Number of universities to be reduced](#).

⁷ University World News, 2011-01-23, [UGANDA: International university approved](#).

⁸ Daily Nation, 2011-06-20, [CHE faulted over college raids](#).

⁹ University World News, 2011-02-27, [NIGERIA: Diaspora academics to head up universities](#).

¹⁰ Times Higher Education, 2010-12-23, [Canada set to step on the international accelerator](#).

¹¹ University World News, 2010-09-05, [Downturn threatens universities](#).

¹² The Chronicle of Higher Education, 2010-11-15, [University Partnerships and National Policies Drive International Enrollments](#).

¹³ The Chronicle of Higher Education, 2010-10-13, [Australian Conference Focuses on Drop in Foreign Students](#).

¹⁴ Universities World News, 2010-10-17, [Universities face funding crisis](#).

¹⁵ University World News, 2010-09-19, [Changes looming in global student market](#).

¹⁶ The Chronicle of Higher Education, 2010-11-03, [Opening Up India's Higher Ed Market – Another Action Item for Obama](#).

¹⁷ The Chronicle of Higher Education, 2010-11-07, [Yale's President Talks about Its Plans for India](#).

¹⁸ Sify finance, 2010-09-27, [Duke University plans to set up campus in India](#).

¹⁹ The New York Times, 2010-09-13, [Yale Plans to Create a College in Singapore](#).

²⁰ The Chronicle of Higher Education, 2010-08-31, [Hong Kong Aims to Attract Foreign Campuses to Its Shores](#).

finns det fler studenter som läser för att få brittiska examina utanför Storbritannien än vad det finns internationella studenter i Storbritannien.^{21,22}

De brittiska toppuniversiteten sneglar på de privata amerikanska universitetens fria agerande med visst avund, och privatiseringstankar har väckts både vid London School of Economics och enligt ryktet även vid Cambridge University.²³

Sammanslagningar

Ett uttryck för den ökade konkurrens som beskrevs i avsnittet ovan är att lärosäten slås samman till större enheter. Detta sker framförallt i länder som redan har väl utvecklade sektorer för forskning och högre utbildning, men som säger sig vilja höja kvaliteten ytterligare. De mer precisa orsakerna eller syftena med sammanslagningarna är inte så lätta att komma åt. Tidskriften *The Chronicle of Higher Education* räknar upp ett antal (möjliga) förklaringar.²⁴ Det handlar om att man vill höja kvaliteten på forskning eller innovation, att man vill stärka sitt varumärke och klättra i de internationella rankingtabellerna, eller att de styrande myndigheterna vill förenkla finansieringssystemen och koncentrera resurserna. Vad gäller Aaltouniversitetet angavs att sammanförandet av design, ekonomi och teknikvetenskap förväntas skapa en starkare innovationsmiljö, men också att man genom att koncentrera resurser till ett universitet (Aaltouniversitet har fått rejäla anslag) kan skapa internationellt konkurrenskraftig forskning. Den tidigare ideologin om att alla universitet ska vara lika bra har på senare år fått ge vika för tanken att landet behöver universitet i världseliten och att det inte är möjligt att ge alla universitet de ekonomiska resurser som krävs för detta. Den förändringen har skett även i andra länder, med Tyskland som det främsta exemplet.²⁴ Även i Sverige stöds den tanken av regeringen.²⁵ I Danmark angavs ett av målen med sammanslagningarna vara att stärka lärosätenas förmåga att attrahera internationella (läs EU:s) forskningsmedel.²⁴ Den svenska utbildningsministern Jan Björklund flaggar också för framtida sammanslagningar, men då inte motiverat av kvalitetssatsningar utan av vikande studentunderlag.²⁶

Se även A&U:s [PM 2011:05, "Fusioneringsvåg i universitetsvärlden"](#) för en utförligare beskrivning av sammanslagningstrenden.

Rankingar

Floran av universitetsrankingar ökar ständigt, liksom intresset för dessa rankingar. Om detta är en konsekvens av eller orsak till den ökade internationella konkurrensen är svårt att veta, men troligen gäller en sorts växelverkan. De tre stora internationella rankingarna (från Shanghai Jiao Tong University, QS samt THE/Thomson Reuters) ökar hela tiden i

²¹ Times Higher Education, 2011-01-20, [More students study for UK degrees on branch campuses](#).

²² MacReady, C. & Tucker, C. (2011). "Who Goes Where and Why? An Overview and Analysis of Global Educational Mobility". The Institute of International Education, New York. Sidan 5.

²³ The Guardian, 2010-10-26, [LSE looks at option of going private](#).

²⁴ The Chronicle of Higher Education, 2011-01-02, [University Mergers Sweep Across Europe](#).

²⁵ Dagens Nyheter, 2010-12-17, [Svensk forskningspolitik måste våga satsa på spets](#).

²⁶ Dagens Nyheter, 2011-10-24, [Högskolor behöver slås ihop med de starka universiteten](#).

omfång, och producerar en uppsjö varianter av sina listor (ämnes-, region-, eller anseendelistor)^{27,28,29}; US News & World Report, som dominerar den amerikanska rankingmarknaden, är på väg att lansera en ranking av distansutbildningar ("online colleges");³⁰ Middle East Technical University i Ankara lanserade i vintras en ny bibliometrisk ranking;³¹ tre forskare vid University of Western Australia presenterade hösten 2010 en annan bibliometrisk ranking;³² och under våren har det presenterats två rankingar av svenska handelshögskolor sammanställda av handelsstudenter.^{33,34} När U-Multirank skulle presentera resultatet av sin pilotstudie vid ett seminarium i Bryssel i maj i år var intresset så stort att man ordnade dubbla sessioner.

A&U har under året skrivit flera rapporter och pm om rankingar, se [avdelningswebben](#).

Ekonomisk press

Minskade resurser i den ekonomiska krisens spår

I den ekonomiska krisens kölvatten har många länder tvingats minska de statliga anslagen till forskning och högre utbildning. De största nedskärningarna i Europa har skett i Lettland (ca 60 %), Italien (20 %), Storbritannien (40 %) och Grekland (som hade dragit ned den statliga finansieringen av högre utbildning och forskning med 30 % i januari i år, dvs. innan den statsfinansiella krisen slog igenom fullt ut). Irland och flera länder i östra Europa har tvingats till mer måttliga nedskärningar. I Danmark, Finland, Nederländerna, Norge, Polen, Schweiz och Sverige hade i januari 2011 den ekonomiska krisen inte tvingat fram några nedskärningar att tala om, men i Nederländerna och Norge har istället ett kraftigt ökat antal studenter satt press på systemet. I Belgien, Spanien, Ungern och Österrike har tidigare planer på en expansion av universitetssektorn lagts på is. I Frankrike och Tyskland har man istället lyckats satsa mer pengar på sektorn, trots krisen.

Störst effekt på sektorn har nedskärningarna haft i Storbritannien, där det statliga stödet till utbildning i humaniora, samhällsvetenskap och konst helt har dragits in (se sid. 8 nedan).^{35,36} Studieavgifterna har också höjts kraftigt, något som har lett till gatukravaller med protesterande studenter.^{37,38,39}

Även i USA drabbas lärosätena av den ekonomiska nedgången. Det leder till minskat söktryck,⁴⁰ men också till att folk söker sig till billigare utbildningar, t.ex. genom att välja

²⁷ Times Higher Education, [Rankings Home](#).

²⁸ QS, [University Rankings in 2011](#).

²⁹ [Academic Ranking of World Universities](#).

³⁰ Inside Higher Ed, 2011-06-30, [Ranking the Online Colleges](#).

³¹ [University Ranking by Academic Performance](#).

³² [High Impact Universities](#).

³³ Ekonomistudenten.se, [Ranking av ekonomihögskolor](#).

³⁴ [Universitetsranking](#).

³⁵ Times Higher Education, 2010-10-20, [Fears made flesh: only STEM teaching grants spared CSR scythe](#).

³⁶ The Chronicle, 2010-10-22, [British Universities Will See Budget Cuts of 40% Under National Austerity Plan](#).

³⁷ The Guardian, 2010-11-03, [Willet announces student fees of up to £9,000](#).

³⁸ BBC News, 2010-11-10, [Violence at Tory HQ overshadows students fees protest](#).

³⁹ Salon, 2010-12-09, [U.K. Parliament votes to triple tuition fees](#).

⁴⁰ The Chronicle, 2011-07-14, [Recession Reshaped College Enrollment Patterns, but the Sky Didn't Fall](#).

offentliga lärosäten istället för privata eller genom att gå tvååriga och mer yrkesinriktade utbildningar vid så kallade community colleges istället för fyraåriga college- eller universitetsutbildningar. Offentliga lärosäten, inklusive s.k. community colleges, får dock samtidigt minskade anslag, vilket tvingar dem att dra ned på antalet studieplatser. Privata amerikanska universitet förlorar pengar genom att deras donationsfonder minskar i värde, vilket förstås leder till minskad avkastning.⁴¹ Amerikanska lärosäten drar ned på sina utgifter på flera olika sätt. Man fryser löner, erbjuder tidig pensionering, och säger även upp personal.⁴¹ (Uppsägningar drabbar i hög grad anställda vid "athletics departments", vilket betyder tränare, marknadsförare och liknande personal inom universitetsidrotten.) Andra besparingsåtgärder är att skicka hem personalen på obligatorisk och obetald ledighet, eller att stänga byggnader för vintern.⁴²

Mer utförliga beskrivningar av den ekonomiska nedgångens effekter på sektorn finns i EUA:s rapport från januari 2011, [Impact of the economic crisis on European universities](#), samt A&U:s [PM 2011:02, Minskade intäkter för utländska universitet](#).

Avgifter

Att höja eller införa studieavgifter som ett sätt att kompensera för minskade statliga anslag diskuteras inte bara i Storbritannien utan också på flera andra håll runt om i Europa, som i Danmark, på Irland och i Österrike.^{43,44,45,46} I Sverige och Finland gäller som bekant diskussionerna om studieavgifter nästan uteslutande så kallade tredje landsstudenter, alltså studenter som kommer från länder utanför EES. Enstaka rop på avgifter även för svenska studenter har emellertid också hörts.⁴⁷

Konsekvenserna av fler och högre studieavgifter är svåra att överblicka, men i Storbritannien är vissa oroade för att studentrekryteringen kommer att bli smalare, i bemärkelsen att studenterna i högre utsträckning kommer från hem med akademisk tradition. Detta dels som en direkt konsekvens av de högre studieavgifterna,⁴⁸ och dels som en konsekvens av det nya systemet där universiteten stimuleras att rekrytera studenter med högsta betyg.⁴⁹

Se även A&U:s [PM 2011:02, Minskade intäkter för utländska universitet](#).

Konst, humaniora och samhällsvetenskap under press

Som nämnts ovan har nedskärningarna i Storbritannien drabbat utbildningar i konst, humaniora och samhällsvetenskap extra hårt, i det att staten helt har slutat subventionera

⁴¹ Higher Education Management and Policy 2010 Vol 22/3, [The global impact of the financial crisis: main trends in developed and developing countries](#).

⁴² Times Higher Education, 2010-12-23, [Silent night, empty night: the American system powers down](#).

⁴³ Politiken, 2011-04-07, [Brugerbetaling rammer hundredvis af studerende](#).

⁴⁴ Independent.ie, 2010-01-29, [Universities admit student charge is an unofficial fee](#).

⁴⁵ Independent.ie, 2010-08-13, [Cabinet to hear O'Keeffe's options on third-level fees](#).

⁴⁶ Internationellt om Högskolan, 2010-10-08, [Österrike](#).

⁴⁷ Dagens industri, 2010-10-11, [Kommentar: Ta betalt av vetgiriga veteraner](#). (Försök en gång till om länken inte leder till rätt artikel.)

⁴⁸ New Statesman, 2011-07-31, [Foreign students fear "Britain is closed for business"](#).

⁴⁹ Times Higher Education, 2011-08-04, [AAB policy will hand 'more resources to the social elite'](#).

studier i dessa ämnen. A&U har inte hittat någon uttrycklig motivering till varför just dessa ämnen drabbas, men många misstänker eller förutsätter att regeringen inte anser att dessa ämnen leder till lika stark ekonomisk tillväxt som STEM⁵⁰-ämnena (åtminstone inte lika tydligt), och att ekonomisk tillväxt just nu är det viktigaste målet för högre utbildning.⁵¹ I Sverige företräds liknande tankegångar av Svenskt näringsliv, som verkar driva en kampanj för att svensk högskoleutbildning ska arbetsmarknadsanpassas, inklusive ett förslag om att sänka studiemedlen för konst- och humaniorastudenter.^{52,53,54,55,56,57} Svenskt näringsliv verkar vara tämligen ensamma i landet om åsikten att konst och humaniora ska nedprioriteras, och regeringen har tvärtom aviserat höjd studentpeng för humsamområdet.

De snåla vindar som blåser kring konst, humaniora och samhällsvetenskap leder till reaktioner från ämnesföreträdare. I USA har American Academy of Arts and Sciences skapat en kommission med uppdraget att ta fram åtgärdsförslag för att stärka humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning; åtgärdsförslagen är riktade till politiker, lärosäten, företag och individer.⁵⁸ I Sverige har ett antal dekaner vid de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna i Göteborg, Stockholm, Lund och Uppsala skrivit en petition till Utbildningsdepartementet, Europaparlamentet och EU-kommissionen om vikten av humaniora och samhällsvetenskap.⁵⁹ I Storbritannien planeras ett nytt universitet (inom University of London) som ska erbjuda elitutbildning inom humaniora, nationalekonomi och juridik, med internationellt kända forskare som föreläsare och mycket höga studieavgifter.⁶⁰

Ökad autonomi samt styrning med indikatorer

I Sverige pågår sedan många år, liksom i flera andra länder, en omstöpning av högskolesektorn i riktning mot ökad autonomi i kombination med mål och resultatstyrning. Denna utveckling visar inga tecken på att mattas av. Högskoleverket har på regeringens uppdrag påbörjat arbetet med en kvalitetsutvärdering av landets högskoleutbildningar, en utvärdering som kommer att ligga till grund för medelstildelning.⁶¹ Det är ett omfattande arbete, och enligt tidplanen kommer den sista omgången ämnesutvärderingar inte att göras förrän i maj 2013.⁶² Regeringen har också tillsatt en utredning gällande en omstrukturering av myndigheterna för högskoleutbildning, Högskoleverket, Verket för högskoleservice och

⁵⁰ Science, Technology, Engineering och Mathematics.

⁵¹ The Guardian, 2010-02-28, [Growing outcry at threat of cuts in humanities at universities](#).

⁵² Uppsala nya tidning, 2010-09-25, [Studenter saknar jobbkontakt](#).

⁵³ Uppsala nya tidning, 2011-02-21, [Utvärdera forskningens samhällsnytta](#).

⁵⁴ Dagens nyheter, 2011-02-24, [Forskare måste samverka mer med näringslivet](#).

⁵⁵ Newsmill, 2011-02-28, [Björklund måste lyssna mer på oss i näringslivet](#).

⁵⁶ Svenskt näringsliv, 2011-03-23, [Bara sex av tio studenter får kvalificerade jobb](#).

⁵⁷ Svenska dagbladet, 2011-07-30, [Sänk studiestödet för humaniora](#).

⁵⁸ The Chronicle of Higher Education, 2011-02-17, [National Commission Formed to Bolster Humanities and Social Sciences](#).

⁵⁹ Uppsala universitet, 2011-04-19, [The role of Social Sciences and Humanities in the Common Strategic Framework for future EU Research and Innovation Funding](#).

⁶⁰ The Guardian, 2011-06-05, [New university gathers top academics to teach £18,000-a-year degrees](#).

⁶¹ Regeringskansliet, [Fokus på kunskap – kvalitet i den högre utbildningen](#).

⁶² Högskoleverket, [Pågående och kommande utvärderingar](#).

Internationella programkontoret.⁶³ Tanken är att ha två myndigheter, en som ger stöd och service åt lärosätena och en som kontrollerar och kvalitetsgranskar.

Det intryck som A&U har av lärosätenas reaktion på detta är att kvalitetssystemen för framförallt utbildning utvecklas. BLUE11 vid Göteborgs universitet är ett exempel på detta, men liknande vindar tycks blåsa även vid t.ex. Lunds universitet⁶⁴, Uppsala universitet⁶⁵ och Linköpings universitet⁶⁶. (Genom enkätundersökningar och framtagning av studieadministrativa uppgifter har A&U under året bidragit med både [underlag till BLUE11](#) och [underlag inför Högskoleverkets kvalitetsgranskningar](#), vilka återfinns på avdelningswebben.)

På forskningssidan är en utredning under ledning av förre universitetskanslern Anders Flodström på väg att avslutas. Utredningens syfte var att ta fram en ny modell för prestationsbaserad tilldelning av forskningsanslag.⁶⁷ Dagens tämligen enkla modell med två indikatorer, en för externa medel och en för publikationer och citeringar, föreslås ersättas med en något större. I förslaget ska den bibliometriska indikatorn, på ett liknande sätt som i det norska systemet, utgå från de lokala publikationsdatabaserna snarare än Web of Science, och det tillkommer en indikator för samverkan.⁶⁸ Statssekreterare Peter Honeth har dock tidigare tydligt uttalat att han vill se ett system med inslag av kollegiala bedömarpaneler (peer review).⁶⁹

Regeringen har också aviserat att de forskningsmedel som via universiteten går till landstingen i ersättning för de resurser som tas i anspråk vid forskning på sjukhus, ALF, bör kvalitetsprövas på något sätt.^{70,71}

Regeringen och Riksrevisionsverket signalerar att de vill öka ”effektiviteten” i högskolesektorn, i betydelsen att forskningsmedel snabbt ska omsättas i forskning och utbildningsmedel snabbt ska omsättas i examina. I höstens budgetproposition förändrades tilldelningsmodellen så att s.k. nollpoängare inte genererar några pengar till lärosätena.⁷² (Nollpoängare är enligt Utbildningsdepartementets definition studenter som registrerar sig på kurser och program men som sedan varken deltar i undervisningen eller examineras. De upptar då helårsstudieplatser och genererar på så sätt intäkter till lärosätet.) Departementet har också antytt att studiestödssystemet kan förändras för att förmå människor att klara av sin högskoleutbildning snabbare och tidigare;⁷³ sådana förändringar diskuteras även i Finland⁷⁴ och har nyligen beslutats i Nederländerna⁷⁴.

Riksrevisionen genomför just nu en serie granskningar av högskolesektorn. Effektivitet i resursanvändning, oförbrukade forskningsbidrag och användningen av basanslag har

⁶³ Utbildningsdepartementet, 2011-06-09, [Ny organisation ska skärpa kvalitetsgranskningen av högskolorna](#).

⁶⁴ Lunds universitet, 2011-10-24, [Kvalitetsarbete](#).

⁶⁵ Uppsala universitet, 2011-10-24, [Kvalitetsarbete vid Uppsala universitet](#).

⁶⁶ Linköpings universitet, 2010-11-29, [Kvalitetsutvecklingsprogram för utbildning 2011](#).

⁶⁷ Universitetsläraren, nummer 12-10 (2010), [Flodström är nu utredare av forskningsfinansiering](#).

⁶⁸ Förvaltningschefens blogg, 2011-10-20, [Nationell modell för fördelning av forskningsanslag](#).

⁶⁹ Peter Honeth, 2011-01-18, vid ett seminarium på Vinnova för att fira myndighetens tioårsdag.

⁷⁰ Dagens nyheter, 2011-05-24, [Forskningen på patienter måste öka för vårdens skull](#).

⁷¹ Vetenskapsrådet, [Transparens och kvalitet. En modell för uppföljning och utvärdering av klinisk forskning finansierad av ALF-medel](#).

⁷² Per Magnusson (Utbildningsdepartementet) vid en nätverksträff för universitetsadministratörer 2011-05-31.

⁷³ YLE Nyheter, 2011-03-22, [Soini vill begränsa studietiden](#).

⁷⁴ The New York Times, 2011-07-10, [Dutch Education Will Have a Three-Pronged Approach](#).

granskats under första halvan av 2011, och fler planeras under hösten.⁷⁵ Riksrevisionen är en självständig myndighet som knappast agerar i någotslags samråd med Utbildningsdepartementet, men effekten blir ändå att departementet och revisionen tillsammans skapar ett tryck mot ökad mätbar effektivitet i tämligen snäv bemärkelse.

Omorganisationer och forskningsutvärderingar vid lärosätena

Vid Göteborgs universitet pågår en omfattande omorganisation, och forskningsutvärderingen RED10 färdigställdes tidigare i vår. Liknande processer pågår vid flera andra svenska lärosäten: Karolinska institutets forskningsutvärdering presenterades i mitten av juli i år,⁷⁶ och Uppsala universitets andra utvärdering kommer i november (den första gjordes 2007).⁷⁷ Örebro universitet blev klara med sin hösten 2010,⁷⁸ Kungliga tekniska högskolan och Lunds universitet 2008.^{79,80} Stockholms universitet har beslutat om ny organisation från 2012,⁸¹ Lunds universitet planerar att fatta beslut om ny organisation i november i år,⁸² och Uppsala universitet planerar att bli klara med första steget av en ny organisation senare i år.⁸³ Alla dessa omorganiseringar, inklusive Göteborgs universitets, startades med anledning av autonomireformen.⁸⁴

I Lund, Uppsala och Göteborg ingår en förändrad anställningsordning i omorganisationsarbetet, vilket föranletts av att autonomireformen även innebar att lärosätena i högre utsträckning själva fick besluta om befattningsstruktur och anställningsordning (givetvis inom ramen för Sveriges generella lagstiftning inom området), vilket i praktiken inneburit att detaljregleringen lämnas till arbetsmarknadens parter att själva komma överens om. Förhandlingar mellan arbetsgivare och fackförbund pågick under lång tid, men slutade till sist i intet, dvs. ingen överenskommelse träffades om långa tidsbegränsade anställningar (forskarassistenten, biträdande lektor e.dyl).^{85, 86} Resultatet av dessa förhandlingar har direkt bäring på diskussionerna om tydliga karriärvägar – typiskt med det amerikanska *tenure track* som förebild – som efterlysts i flera av de ovan nämnda forskningsutvärderingarna.

Fundraising och privata donationer

I trenden mot ökad autonomi ingår också att privata donationer till universitet och högskolor får allt mer uppmärksamhet i Sverige.⁸⁷ En rapport från Högskoleverket som publicerades i februari visade att den privata, icke vinstdrivande sektorn står för en hög andel av lärosätenas finansiering, jämfört med andra OECD-länder.⁸⁸ Alla större svenska

⁷⁵ Riksrevisor Gudrun Antemar vid ett seminarium anordnat av SACO 2011-01-31.

⁷⁶ Karolinska institutet, 2011-10-25, [Extern utvärdering av forskningens kvalitet vid KI](#).

⁷⁷ Uppsala universitet, [Kvalitet och förnyelse, KoF11](#).

⁷⁸ Örebro universitet, 2010-12-14, [ÖRE2010 – Örebro Research Evaluation](#).

⁷⁹ Kungliga tekniska högskolan, 2008-12-09, [KTHs internationella forskningsutvärdering \(RAE\) 2008](#).

⁸⁰ Lunds universitet, 2011-05-27, [Utvärdering av forskning – RQ08](#).

⁸¹ Stockholms universitet, 2011-04-18, [Ny organisation med områdesnämnder och vicerektorer](#).

⁸² Lunds universitet, 2011-04-04, [Om Fronesis](#).

⁸³ Uppsala universitet, 2011-06-08, [Utredning av organisation och ansvarsförhållanden](#).

⁸⁴ Utbildningsdepartementet, 2010-03-23, [Universitet och högskolor får ökad självständighet](#).

⁸⁵ P-O Rehnquist, Förvaltningschefens blogg 2011-11-10, [SUHF:s arbetsgivarlag](#).

⁸⁶ Kåre Bremer, Kåre Bremers blogg, 2011-11-10, [Rekruteringsstämman](#).

⁸⁷ Högskoleverket, 2011-04-12, [Seminarium om fundraising](#).

⁸⁸ Högskoleverket, 2011-02-02, [Privata stiftelser och organisationer – viktiga forskningsfinansiärer i Sverige](#).

lärosäten, utom Göteborgs universitet, har nu byggt upp fundraising-funktioner.^{89,90,91,92,93,94,95}

Avdragsrätt för donationer till forskning har diskuterats i Sverige, men något beslut är ännu inte fattat.^{96,97,98,99} Sådan avdragsrätt finns i många andra länder, t.ex. Storbritannien, där det 2008 dessutom infördes ett program där staten ökade på privata donationer med 33% från en särskild fond.¹⁰⁰ (Programmet upphörde 31 juli 2011.)

Den regionala utvecklingen

Höstens budgetproposition¹⁰¹ innebär en tydlig satsning på de gamla, stora universiteten, genom att medel dras in för de s.k. nollpoängarna (se s. 10), och då inte minst distansutbildningar, samt en omfördelning av utbildningsplatser genom satsning på civilingenjörer och läkare, vilket de mindre lärosätena i de allra flesta fall inte har. De lärosäten som inte heller fått önskad examenstillstånd inom den nya lärarutbildningen står nu inför tuffa besparingstider. Även indragning av de tillfälliga (men som många hoppades på skulle bli permanenta) utbildningsplatser som gavs vid lågkonjunkturen 2008 gör läget svårt för många mindre lärosäten. Rent allmänt står högskolesektorn inför neddragningar till följd av de krympande årskullarna. Exempelvis Högskolan Väst tvingas till stora nedskärningar,¹⁰² och Högskolan i Skövde står även den inför stora utmaningar.¹⁰³ Utbildningsminister Jan Björklund talar samtidigt om att det kärva ekonomiska läget – läs de minskande studentkullarna – kan göra det aktuellt med lärosätessammanslagningar.^{104,105}

Samtidigt finns dock från regeringens sida ett visst tryck mot att de offentliga pengar som läggs på högre utbildning och forskning ska leda till jobb för studenterna och tillväxt för samhällsekonomin. Det syns tydligast i användningen av begreppen innovation och kunskapstriangeln (se t.ex. forsknings- och innovationspropositionen, sid. 1 och 21-22¹⁰⁶), men kan också märkas i framväxten av Yrkeshögskolan.^{107,108} När det gäller arbetsmarknadsanpassning har de stora lärosätena inte något försprång gentemot de mindre

⁸⁹ Chalmers, [Fundraising](#).

⁹⁰ Karolinska institutet, [Giving to Karolinska Institutet](#).

⁹¹ KTH, [Stöd KTH](#).

⁹² Linköpings universitet, [Expanding Excellence](#).

⁹³ Lunds universitet, [Om Fundraising](#).

⁹⁴ Stockholms universitet, [Fundraising vid Stockholms universitet](#).

⁹⁵ Uppsala universitet, [Stöd Uppsala universitet](#).

⁹⁶ Finansdepartementet, 2009-06-17, [SOU 2009:59 Skatteincitament för gåvor till forskning och ideell verksamhet](#).

⁹⁷ Svenska dagbladet, 2010-03-18, [Gåvor avgörande för forskningen](#).

⁹⁸ Dagens nyheter, 2010-04-08, [Släpp gåvan fri](#).

⁹⁹ Dagens industri, 2011-03-18, [Debatt: Värnskatten ska bort och marginalskatterna sänkas](#).

¹⁰⁰ University World News, 2011-03-27, [UK: Donations to universities defy economic downturn](#).

¹⁰¹ Finansdepartementet, 2011-10-12, [Utbildning och universitetsforskning](#).

¹⁰² Högskolan Väst, 2011-10-12, [Flera program ställs in – stora sparbetting för 2012-15](#).

¹⁰³ Högskolan i Skövde, 2011-10-14, [Rektor Sigbritt Karlsson i Dagens industri: Nedskärningar på mindre högskolor hotar företagandet](#).

¹⁰⁴ Dagens nyheter, 2011-10-24, [Högskolor behöver slås ihop med de starka universiteten](#).

¹⁰⁵ Avdelningen för analys & utvärdering, 2011-03-10, [Underlag till omvärldsseminarium](#).

¹⁰⁶ Utbildningsdepartementet, 2008-10-22, [Prop. 2008/09:50 Ett lyft för forskning och innovation](#).

¹⁰⁷ Regeringen, 1996-02-22, [Proposition 1995/96:145 Kvalificerad yrkesutbildning m.m.](#)

¹⁰⁸ Utbildningsdepartementet, 2007-04-02, [Eftergymnasiala utbildningen stöps om: Yrkeshögskola införs i Sverige](#).

högskolorna, snarare tvärtom: de små lärosätena verkar vara mer intressanta för företag och innovationsfinansiärer än de gamla universiteten.¹⁰⁹

I ljuset av detta finns det anledning att begrunda olika former av närmre samarbeten mellan regionens lärosäten. De problem och möjligheter som uppstår i samband med Högskoleverkets prövning och utdelning av examenstillstånd gör ett sådant begründande än mer aktuellt.¹¹⁰

A&U har under året gjort prognoser för studentunderlaget ([Presentation vid omvärldseminariet 2011-03-10](#)), och kartlagt det nya landskapet för examenstillstånd, med fokus på Göteborgs universitet ([Rapport 2011:01, Examenstillstånd och examensvolym](#)).

Akademisk frihet

På många platser i världen pågår en lågintensiv diskussion om akademisk frihet. Allmänna diskussioner om detta begrepp finns på flera ställen,^{111, 112, 113, 114} men de faktiska hot mot den akademiska friheten som nämns kan delas in i fyra grupper, som beskrivs i det följande.

1. Regeringen straffar misshagliga studenter eller universitetsanställda

Ett vanligt hot mot akademisk frihet är att regeringar försöker straffa eller hindra studenter eller anställda vid universitet att forska, undervisa eller uttrycka åsikter. Det kan vara att universitet ses som grogrund eller säte för oönskad politisk aktivism (Sudan¹¹⁵, Kina¹¹⁶, Turkmenistan¹¹⁷, Belarus¹¹⁸), eller att universitetsanställda ställs inför rätta för något de gjort i sin roll som forskare eller lärare (Kina¹¹⁹, Turkiet¹²⁰, Malawi¹²¹).

¹⁰⁹ Newsmill, 2011-03-11, [Regionala högskolor är vår väg till ökad export och en stark innovationsmiljö](#).

¹¹⁰ Avdelningen för analys och utvärdering, Rapport 2011:01, [Examenstillstånd och examensvolym](#).

¹¹¹ [International Academic Freedom Workshops](#)

¹¹² The Australian, 2010-09-01, [Regulator mooted to ensure academic freedom](#).

¹¹³ League of Research Universities, 2010-12-01, [Academic Freedom as a Fundamental Right](#).

¹¹⁴ Inside Higher Ed, 2011-01-06, [Academic Freedom in the Post-9/11 Era](#).

¹¹⁵ University World News, 2011-04-01, [SUDAN: Student killed by police in Darfur](#).

¹¹⁶ University World News, 2011-04-01, [CHINA: Peking University to screen students with 'radical thoughts'](#).

¹¹⁷ University World News, 2011-03-06, [Turkmenistan: Increasing restrictions of teachers and university students](#).

¹¹⁸ University World News, 2011-03-06, [Belarus: European Humanities University lecturer and student still in prison](#).

¹¹⁹ University World News, 2011-03-06, [China: Academic jailed for leak on Kim Il Jong's health](#).

¹²⁰ University World News, 2011-02-18, [Turkey: Academic tried and acquitted for third time of same charges](#).

¹²¹ University World News, 2011-02-18, [Malawi: Academic interrogated over lecture content](#).

2. **Intressegrupper stoppar viss forskning eller utbildning**

Från framförallt USA kommer rapporter om att grupper utanför universitetet försöker stoppa undervisning eller forskning med någon särskilt inriktning.^{122, 123, 124,}

¹²⁵ I Storbritannien verkar detta inte ses som något aktuellt problem.¹²⁶

En speciell version av detta tema är att studenter och anställda med extrema åsikter förhindras att uttrycka dessa.^{127, 139}

3. **Öronmärkta pengar styr forskningen**

I Sverige anklagas ibland finansiärer för ingrepp i den akademiska friheten. Det kan vara olika riktade satsningar,^{128, 129} eller att externa medel binder upp lärosätenas anslag i samfinansiering^{130, 131}. Även i diskussioner om forskningens nytta dyker argument om akademisk frihet upp.¹³² Denna diskussion finns även i Storbritannien.¹³³

4. **Kommersiellt vinstintresse sätts före vetenskaplig integritet**

I framförallt USA oroar sig många akademiker över att det allt närmre samarbetet mellan universitet och företag skapar situationer där kommersiellt vinstintresse korrumpierar den vetenskapliga integriteten.^{134, 135}

Det finns ett annat allmänt tema i diskussionerna om akademisk frihet, ett tema som ansluter till en eller flera av dessa huvudrubriker. Det gäller forskares och lärares anställningstrygghet. Det kan vara att den ökade autonomin för lärosäten, i kombination med ett ökat tryck på att uppfylla olika nyckeltal, leder till att lärosätenas tolerans minskar för forskare som inte passar in i den gängse mallen.¹³⁶ Det kan också vara att ett svagare anställningsskydd innebär att universitet lättare ger efter för påtryckningar att avskeda eller vägra fortsatt anställning för forskare och lärare med obekväma åsikter. Problemet diskuteras särskilt mycket i Nordamerika,^{137, 138, 139, 140, 141} men oron finns även i Storbritannien¹⁴² och Sverige^{143, 131}.

¹²² Inside Higher Ed, 2011-02-04, [Church and State \(Universities\)](#).

¹²³ The Chronicle of Higher Education, 2011-02-18, [AAUP Proposes New Protections for Politically Controversial Academics](#).

¹²⁴ Inside Higher Ed, 2011-03-31, [Unusual Ruling for Academic Freedom](#).

¹²⁵ University World News, 2011-04-01, [US: American thought police](#).

¹²⁶ Times Higher Education, 2011-01-06, [Scholars chip in with a defence of freedom](#).

¹²⁷ The Guardian, 2011-02-18, [Allow extremist speech in universities, report advises](#).

¹²⁸ Forskning & medicin, 2009, nr 2, [Hot mot forskningens frihet?](#)

¹²⁹ Dagens nyheter, 2010-09-06, [Frihet ger kvalitet](#).

¹³⁰ Sydsvenskan, 2010-12-13, [Akademisk frihet bara på pappret](#).

¹³¹ Svenska dagbladet, 2011-02-22, [Jakten på anslag tar över i forskningen](#).

¹³² Bloggen Akademisk frihet, 2011-02-21, [Svenskt Näringsliv och drömmen om forskning utan akademiker](#).

¹³³ The Guardian, 2011-03-27, [Academic fury over order to study the big society](#).

¹³⁴ Academe Online, 2011, January-February, [Academic Freedom and the Corporate University](#).

¹³⁵ The Chronicle of Higher Education, 2011-03-03, [Academic Freedom and the Corporate University](#) (sic!).

¹³⁶ Times Higher Education, 2010-11-13, [Canadian scholars defend freedoms in face of growing marketisation](#).

¹³⁷ Academe Online, 2011 January-February, [Defending Academic Freedom in the Age of Garcetti](#).

¹³⁸ Inside Higher Ed, 2010-12-21, [Defining Academic Freedom](#).

¹³⁹ The Chronicle of Higher Education, 2010-11-14, [Does Academic Freedom Protect Holocaust Deniers?](#)

¹⁴⁰ Inside Higher Ed, 2011-01-06, [Academic Freedom in the Post-9/11 Era](#).

¹⁴¹ Inside Higher Ed, 2011-08-01, [Professor's Right to Disagree](#).

¹⁴² Times Higher Education, 2011-02-03, [Managerial era 'threatens' academic freedom](#).

¹⁴³ Uppsala nya tidning, 2010-11-17, [Mindre frihet för lärarna](#).

Digitala medier

I USA experimenteras det tämligen friskt med digitala medier i undervisningen. Det handlar mycket om on-line-kurser, men också asynkron undervisning, digitalt kursmaterial (e-böcker, augmented reality, teaching machines), kommunikation med studenter (lärplattformar, twitter, facebook, mobiltelefoner), och ny didaktik (mentometerappar, mobiltelefoner, spelbaserat lärande).

Åtminstone två varianter av högre utbildning testas nu där digitala medier tillåts ändra utbildningens grundläggande förutsättningar. Det ena startade redan 1997 under namnet "Western Governors University (WGU)", eftersom det finansierades av 18 amerikanska delstatsguvernörer.¹⁴⁴ WGU ger online-kurser riktade till arbetande vuxna. Det ges egentligen ingen undervisning (inga lektioner och inga lärare), utan studenterna förväntas lära sig själva från det online-material som finns och med viss handledning. Det centrala inslaget är prov/tentor där färdigheter ska visas. Studenterna betalar studieavgift var 6:e månad tills de har klarat sin examen, vilket 40% gör inom 4 år (vilket är betydligt bättre än vanliga heltidscampusstudenter).

En annan variant, som ligger närmre de traditionella universitetens verksamhet, är on-line kurser med helt öppen antagning. En kurs i artificiell intelligens vid Stanford University har lockat 58 000 studenter, som också antas.¹⁴⁵ Studenterna får inte examen eller poäng från Stanford, men de rankas inom gruppen och tilldelas ett "statement of accomplishment".

¹⁴⁴ Inside Higher Ed, 2011-05-09, [Model of the Moment](#).

¹⁴⁵ The New York Times, 2011-08-15, [Virtual and Artificial, but 58,000 Want Course](#).